

Kaisa Luoma

Kapitalismi nyt

General Intellect, *Vasemmisto etsii työtä*. Like & Vasemmistofoorumi & Tutkijaliitto, Helsinki 2008. 292 s.

Vaikka *Vasemmisto etsii työtä* on kollektiivisesti kirjoitettu kirja, sen tekijäjoukon (tästedes GI) ääni on yllättävän yhtenäinen niin sisällöllisesti kuin tyyllisestikin. Kirja painottuu reaali-vasemmiston politiikan kritiikkiin, ei oman poliittisen ohjelman luonnosteluun. Poikkeuksellisen ilahduttava avaus se on joka tapauksessa.

GI erittelee tuotannon ja työelämän muutoksia uudessa – kömpelösti ”postfordistiseksi” kutsumassaan – kapitalismin kehitysvaiheessa. ’Uudelle työlle’ ominaista on työajan sekoittuminen muuhun aikaan, työsuhteiden pätkittäisyys ja epävarmuus ja osa-aikatyö. Yrittäjyydestä on tulossa uusi työn ideaalityyppi. Vaikka työsuhteet muodollisesti säilyisivätkin palkkatyömuotoisina, tiimityön ja tulosvastuullisuuden myötä kontrolli muuttuu vertikaalisesta horisontaaliseksi ja työntekijälle itselleen säilytetään tuotannon ja työprosessin organisointitehtäviä. Muodollinen yrittäjästatus taas ei enää takaa itsenäisyyttä, vaan saattaa tarkoittaa todelliselta asemaltaan alisteista, yhdestä ”asiakkaasta” riippuvaista työtä.

Uuden työn kuvauksen keskiössä on koulutettu projektitietotyöläinen. GI tekee silti selväksi, että prekaariin uustyöhön kuuluu myös alhaisen koulutus- ja palkkatason palvelu- ja hoivatyötä. Yhteistä näille on paitsi

määräaikaisten työsuhteiden mukanaan tuoma epävarmuus myös se, ettei mekaaninen työsuoritus enää riitä, vaan kaikki työ on lähentynyt hoiva- ja palvelutyötä (”feminisoitunut”) siinä mielessä, että mukana on oltava (tai ainakin teeskenneltävä olevansa) koko persoonallaan. Työmarkkinoilla myydään tunteita, minuutta ja suhteita pikemmin kuin työsuoritteita.

Pätkä-, silppu-, vuokra- ja keikkatyösuhteiden sitkeä kutsuminen ”epätyypilliseksi” kertoo vasemmistonkin haluttomuudesta tunnistaa se muutos, joka on jo ajat sitten tehnyt tällaisesta työstä täysin tyyppillistä. GI ei näe tapahtuneen muutoksen sen kummemmin yksiselitteisesti huonontaneen kuin parantaneenkaan työläisten asemaa. Tarkoitus ei ole ottaa kantaa työelämässä ja -markkinoilla tapahtuneen muutoksen puolesta tai sitä vastaan, vaan päivittää työvoiman käytettävissä olevaa työtaistelukeinovalikoimaa vastaamaan uutta tilannetta.

Kirjan toinen ydinväite on, ettei kapitalismi palaudu markkinoihin. Vasemmiston tulisi kääntää katseensa takaisin niihin oikeudellisiin ja poliittisiin interventioihin joilla yksityisomaisuutta ja omaisuudetonta työvoimaa luodaan. Moralistinen markkinoitumiskritiikki helposti unohtaa, että kapitalismi vaatii lainsäädäntöä ja poliittista valtaa, joka luo ja puolustaa yksityisomaisuutta.

GI vertaa nykytilannetta muutaman sadan vuoden takaiseen ”orjakapitalismin” aikaan, jolloin rikosoikeus (irtolaislainsäädäntö) auttoi työhön pakottamisessa. Maahanmuuttopolitiikan kautta ihmisten liikkumisen hallinnointi nostetaan työelämäanalyysin keskiöön. Paitsi että siirtolaisen hahmoon tiivistyvät monet nykytyövoimalle asetettavat vaatimukset (valmis liikkumaan, vaihtamaan ’kulttuuria’, oppimaan uutta ja tekemään mitä tahansa työtä), eurooppalaiset työmarkkinat ovat jo riippuvaisia siirtolaistyövoimasta. Löyhä puhe linnake-Eurooopasta hämää: siirtolaisvirtoja ei yksioikaisesti pyritä pitämään rajojen ulkopuolella, vaan pyritään tuottamaan oikeudetonta työvoimaa erilaisin kontrollitoimin. On pääoman etujen mukaista, että suuri osa työvoimasta on vailla täysiä ihmisoikeuksia.

GI:lle uusliberalismi ei ole yksityisten intressien taistelua julkista valtaa vastaan, vaan muutos ohjauksen tavoissa. GI suostuu vasemmistoa moralistisesta uusliberalismin kritiikistä, joka kieltäytyy näkemästä kuinka markkinoille ja ”vapaalle kilpailulle” luodaan otollisia olosuhteita raskain valtiollisin interventioin. Maahanmuuttopolitiikan osalta GI:n kritiikki kohdistuu paitsi teknishallinnollisesti ajattelevaan (ja jopa populistis-kansallismielisen oikeiston kanssa liittoutuvaan) vanhaan vasemmistoon myös uuteen humanistiseen

vihervasemmistoon, joka näkee kaikki siirtolaisten ongelmat ytimeltään 'kulttuurien kohtaamiseen' liittyvinä ja on sokea sille raalle väkivallalle kapitalismin ytimessä, jonka avulla työmarkkinat luodaan. Ympäripyöreän monikulttuurisuuspuheen ja hyväätarkoitettavan holhouksen sijaan GI perää kontrollien purkua ja vapaata liikkuvuutta.

Työmarkkinoille on siis syntynyt uusi, loputtomiin joustava työtätekevien köyhien luokka. GI:n tarjoama ratkaisu tilanteeseen on yksinkertainen: ehdoton, kaikille maksettava ja elämiseen riittävä perustulo. GI tekee ilahduttavan selkeän pesäeron niihin perustulon puolustajiin, joille kyse on vain tai ensisijaisesti sosiaaliturvajärjestelmän yhtenäistämisestä ja yksinkertaistamisesta. Perustulon tarkoitus on mahdollistaa työstä kieltäytyminen, jolloin se vaikuttaisi perustavalla tavalla myös työvoiman tarjontaan ja hintaan, ei ainoastaan niiden asemaan, jotka jostain syystä ovat jääneet vaille "normaalia" työpaikkaa. GI:lle perustulo on välttämätön työtaistelukeinona, lakkoaseen seuraajana: se mahdollistaa yksityisen lakon silloin, kun tarjotut työehdot ovat kohtuuttomat.

Uusmarxilaista poliittista järkeä

Yksittäiset palikat, joista *Vasemmisto etsii työtä* on koottu, vaikuttaisivat siis lupaavilta: GI tarjoaa uskottavan luonnehdinnan niin kapitalismin toiminnan väkivaltaisesta ytimestä kuin tuotannossa ja työmarkkinoilla viime vuosikymmeninä tapahtuneesta muutoksesta. Myös GI:n kritiikki reaalivasemmiston politiikkaa kohtaan on osuvaa ja esitetty konkreettinen ratkaisu (ehdoton perustulo ja vapaa liikkuvuus) mitä varteenotettavin. Sitäkin yllättävämpää on huomata, että tapa jolla GI liittii nämä palikat yhteen, toistaa kiusallisella tavalla juuri sitä poliittisen päättelyn syvärakennetta, joka on yhteinen niin vanhakantaiselle marxismille kuin uusliberalistis-moralistiselle poliittiselle järjellekin: ehdotukset esitetään

ennustusten valekaavussa, toivottu kehityksen suunta väistämättömänä.

GI on haluton spekuloidaan vaatimansa kaltaisen perustulouudistuksen seurauksilla. Miten se vaikuttaisi työn tarjontaan ja palkkatason eri aloilla? Millä aloilla työstä kieltäydettäisiin ja kenen suhteellinen neuvotteluasema paranisi eniten? Mitkä työt katoaisivat, missä palkka nousisi? Olisiko perustulo askel suuntaan, jossa palkkatason määrää enemmänkin työn ikävyys ja yhteiskunnallinen välttämättömyys kuin oletettu "vaativuus" tai mitattava tuottavuus?

Uusmarxilainen kun on, GI ilmeisesti tahtoo vaatimuksilleen järeämpiä filosofisia oikeutuksia kuin tällaiset taloudelliseen tasa-arvoon ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät konkreettiset ja kontingentit seikat. Tätä voi pitää ymmärrettävänä (joskin valitettavana) näkökulmanrajauksena. GI:n tapa hakea oikeutusta perustulovaatimukselle pikemmin postfordistisen työprosessin olemuksesta kuin kapitalismin väkivaltaisten kontrollien luonteesta on jo isompi ongelma. Vaikka kirja tähdentää, että työhön pakottavaa niukkuutta aktiivisesti luodaan määrittelemällä omistusoikeutta ja oikeuksia tietoon ja liikkumiseen, kaikki tämä unohtuu perusteltaessa perustulojärjestelmään siirtymistä. Perustulo ei käsitteellisty oikeutetuksi kompensatioksi siitä väkivallasta ja vapaudenriistosta, jonka seurauksena valtaosa ihmisistä joutuu myymään työtään markkinoilla. Se käsitteellistyy vain palkaksi yleisinhimillisestä tuottavuudesta, joka ontologisoituu suorastaan ihmisen kohtaloksi postfordistisessa yhteiskunnassa. Kun ajattelu, kieli, tunteet ja kommunikaatiokyky ovat nousseet keskeisiksi tuotannon tekijöiksi, on suorastaan *mahdotonta* elää olematta tuottava. Ihmisen lajityypillinen perustoimeliaisuus muuttuu yhteiskunnalliseksi tuotannoksi, vaikka hän jättäytyisikin palkkatyön ulkopuolelle. Tällaiset argumentaation lähtöoletukset epäilyttävät. Mistä kumpuaa tämä vimma torjua jo se silkka teoreettinen mahdollisuus, että joidenkin ihmisten ole-

massaolo voisi olla aidosti passiivista ja tuottamatonta? Eikö eleeseen sisälly implisiittinen hyväksyntä kaikenlaista epädynaamisuutta paheksuvalle moraalille ja talouskasvuajattelulle?

Ajoittain GI:n vaatimus tietyn muutoksen tunnistamisesta tapahtuneeksi tosiasiaksi uhkaa sekoittaa tämän muutoksen yksioikoiseen affirmaatioon. Reaalivasemmistoa kyllä lamauttaa sen itsepäinen kieltäytyminen tunnustamasta, että prekaari pätkätyö on joillekin työläisille aidosti houkutteleva vaihtoehto verrattuna vakituiseen kokopäiväpalkkaorjuuteen. GI:n kannattaisi kuitenkin ottaa vakavammin myös se tosiasia, että osa vasemmistolaisista haikailee tiettyjen 'vanhan työn' piirteiden perään. Ehkä sietäisi pohtia hieman analyttisemmin, mitä nostalgian taustalla on. Liittyykö fordistisen mallin imu sen tarjoamaan taloudelliseen turvaan vai ehkä sittenkin enemmän siihen, että se mahdollisti avoimen instrumentalistisen suhteen työhön ja näin myös aidon vapaaajan ja yksityisyyden? Onko toistuvissa työyhteisön ja ammattialan vaihdoksissa raskasta epäjatkuvuus ja kiinnittymättömyys sinänsä vai pikemminkin jatkuvaan työnhakuun liittyvä vaatimus markkinointihenkeä ja optimismia uhkuvan elämänsenteen ja minäkuvan ylläpidosta?

Parhaimmillaan GI:n haluttomuus nähdä prekaareja työläisiä pelkkinä uhreina tarkoittaa vain samaa kuin se, ettei myöskään "laittomia" siirtolaisia tarkastella yksinomaan uhrinäkökulmasta: olivatpa olot säilöönottokeskusten saaristossa miten surkeat tahansa, on alkutilanne lähtömaissa ollut vähintään yhtä epätydyttävä, ja liikkeellelähden selittely vääräksi tietoisuudeksi vähättelee lähtijän omaa kokemusta. Siirtolaisluku onkin kirjan parhaita: teksti kunnioittaa ihmisten yksilöllisiä valintoja tilanteissa, jolloin tarjolla ei ole hyviä tai edes siedettäviä vaihtoehtoja. Haluttomuus kohdella siirtolaisia rationaalisina toimijoina, jotka tietävät varsin hyvin, mitä eivät ainakaan halua, naamioidaan liian usein huolenpidoksi ja ymmärtämiseksi. Sävyt, joilla GI maalailee kuvaa

kirjat

tietotyöprekariaatin elämästä ovat, kertovaa kyllä, kiusallisen paljon pirsteämpiä – ja samalla normittavampia. Uudesta työelämästä haetaan väkisin piirteitä, joita ei ainoastaan ole mahdollista ajatella jonkun työläisen tiettyillä ehdoin kokevan vapauttaviksi, vaan joista kenen tahansa järkevän työläisen suorastaan *tulisi* iloita.

Yksi kirjan ongelmallisimpia piirteitä on mielestäni GI:n väkinäinen kiinnittyminen tietoon viittaavaan termistöön ('tietokykykapitalismi' jne.). Eikö olisi osuvampaa puhua vaikkapa tunnetyöhön tai kommunikaatiotyöhön perustuvasta kapitalismista? GI:n luonnehdinnan mukaan uudessa tietotyössä ei nimittäin ole ensisijaisesti kyse mistään erityisosa-

misesta. Se on työtä joka tukeutuu inhimillisiin tunteisiin, kommunikatiivisiin taitoihin ja sellaisiin alkeellisiin tiedonkäsittelykykyihin, jotka ovat yhteisiä kaikille. Puhtaalle erityisosaamisellekaan ei enää juuri ole markkinoita, jollei se yhdisty sosiaalisiin taitoihin, joustavuuteen, tilannetajuun ja haluun itsensä likoon. Monien uuden työn ongelmallisten piirteiden näkyväistäminen edellyttäisi, että uskallettaisiin eritellä sitä, mikä erottaa uuden työn paitsi fordistisesta tehdastyöstä myös perinteisestä "tietotyöstä", korkeakoulutetusta asiantuntijatyöstä. Miksi GI pitää kiinni 'tietotyö'-käsitteestä ja venyttää sitä kattamaan myös prekaarin palvelutyön? Onko tarkoitus

luoda uuden työn ympärille jonkinlaista positiivista auraa?

Kirjan aikalaisdiagnoosi tulee avanneeksi paljon sellaisia poliittisen argumentaation mahdollisuuksia, joiden käyttäminen saman tien julistetaan virheelliseksi myönnytykseksi porvarillis-liberaalin arvokeskustelun suuntaan. Todistelun rakenteet luultavasti vetoavat vain niihin lukijoihin, jotka jo valmiiksi ovat vakuuttuneita siitä, että politiikan perustaksi tarvitaan tällaisia ennusteen ja toiveen välimaastossa liikkuvia historiallisia edistysnarratiiveja. Onneksi GI:n veistelemää palikoita voi kuitenkin yhdistellä myös käyttöohjeen vastaisesti. Kannattaa lukea.